

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

На правах рукопису

ЄВСЕЄНКО Ірина Вікторівна

УКРАЇНСЬКО-ЧЕСЬКО-СЛОВАЦЬКІ КУЛЬТУРНІ
ЗВ'ЯЗКИ
В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

07.00.02 - Всесвітня історія

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ - 1996

00754138 (S)

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Інституті історії України НАН України

Науковий керівник - кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, зав.відділом Інституту історії України НАН України Віднянський Степан Васильович

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор Даниленко Віктор Михайлович

кандидат історичних наук, доцент
Мотрук Світлана Миколаївна

Провідна організація - Інститут української археографії та джерелознавства ім.М.С.Грушевського НАН України, Київ

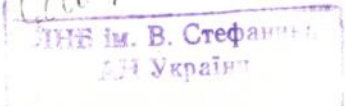
Захист відбудеться "28" червня 1996 р. о 10-00 год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 50.17.01 в Інституті історії України НАН України, адреса: 252001, Київ-1, вул. Грушевського, 4.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту історії України НАН України, адреса: 252001, Київ-1, вул. Грушевського, 4.

Автореферат розісланий "28" травня 1996 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор історичних наук

Шип Н.А.

I. Загальна характеристика дослідження

Дана наукова праця спрямована на висвітлення комплексу питань, пов'язаних з культурним спілкуванням українського, чеського і словацького народів у міжвоєнні роки. В дисертації аналізуються загальні тенденції розвитку українсько-чесько-словацьких культурних зв'язків у 1918-1939 рр. - одному з важливих і в той же час найбільш суперечливих, дискусійних та малодосліджених періодів в історії спілкування трьох слов'янських народів. Особливий інтерес до міжвоєнних років зумовлений також тим, що українське населення було територіально роз'єднане і культурні стосунки з чеським і словацьким народами відбувалися за різних соціально-політичних умов. Нові підходи до висвітлення цих взаємин, а також потреба їх оцінки з позицій сьогодення сприяли об'єктивному аналізу історичних подій і процесів.

Актуальність теми. Історія світової культури є одночасно історією взаємовідносин між національними культурами, історією їх взаємопроникнення і збагачення. Ці відносини однак не вичерпують свого змісту тільки безпосередньо в культурній галузі, важливим є також їх суспільний і політичний вплив. Культурні відносини ведуть до взаємного пізнання, порозуміння між народами і тому іноді бувають передумовою для розвитку господарських і політичних контактів між державами. Культура в міждержавних відносинах часто грає роль розвідника, підготовлює ґрунт для ширших і глибших контактів у різноманітних сферах людської діяльності.

Таку роль відіграла культура в українсько-чесько-словацьких зв'язках 1918-1939 рр. У час відродження української державності та пошуку незалежною Україною свого місця в сучасній системі міжнародних відносин вивчення історичного досвіду та традицій міжнародних зв'язків України набуває великого значення.

Лише завдяки дослідженню міжнародних контактів української культури можна побачити її місце на культурній мапі світу, що багато значить в процесі самоусвідомлення українців.

Українсько-чесько-словацькі культурні зв'язки протягом всієї історії характеризуються міцним для цих народів взаємовпливом та взаємовигідним співробітництвом. Плідність українсько-чесько-словацьких культурних контактів зумовлюється спорідненістю мови і культури, територіальною близькістю, спільністю історичної долі, боротьбою проти соціального і національного гноблення.

Фундаментальні зміни, що відбулись на карті Європи з закінченням Першої світової війни - утворення Чехословаччини і Української Народної Республіки - призвели до не менш значних перетворень не тільки в суспільно-політичному житті, а і в галузі культури. Крім того, саме міжвоєнні часи у дослідженнях з історії українського народу, розвитку його культури і міжнародних зв'язків були перенасичені ідеологічними штампами та перекрученнями. Критичне ставлення до цих праць, а також введення до наукового обігу нових документів і матеріалів дає можливість об'єктивно оцінити культурні контакти між українським, чеським і словацьким народами між двома війнами.

Історичний досвід цього періоду важливий не тільки для з'ясування загальної картини українсько-чесько-словацьких культурних зв'язків, але й для визначення тенденцій їх розвитку, вирішення проблеми об'єднання зусиль братніх народів в ім'я плідної співпраці.

Предметом дослідження визначено українсько-чесько-словацькі культурні зв'язки у 1918-1939 рр. Розглядаються питання в комплексному міжнаціональному аспекті у сфері культури між радянською Україною, Галичиною і Закарпаттям з Чехословащиною та через чеську національну меншину в УРСР.

Об'єктами аналізу стали напрями, форми, основні тенденції та динаміка розвитку культурних взаємин українського, чеського і словацького народів.

Хронологічні рамки дисертації охоплюють період 1918-1939 рр., тобто період між кінцем першої та початком другої світової війни. За початковий рубіж взято 1918 р. - рік проголошення Української Народної Республіки, утворення незалежної Західно-Української Республіки, а також Чехословацької Республіки. Відтоді розпочинається новий період у взаємовідносинах українського, чеського і словацького народів, які на різних етапах формування української державності визначали різноманітні внутрішні ідеологічні та політичні чинники. За верхній часовий рубіж взято березень 1939 р., коли культурні контакти українського народу з чеським і словацьким було перервано внаслідок фашистської окупації і ліквідації Чехословацької Республіки.

Хронологічні рамки, обрані автором, становлять період досить усталений в українській і зарубіжній історіографії для

висвітлення історії окремих країн і, природно, їх зв'язків у різних галузях, в тому числі в галузі культури.

Мета дослідження. В дисертації зроблено спробу висвітлити загальну картину українсько-чесько-словацьких культурних зв'язків у 1918-1939 рр., дослідити маловивчені питання їх взаємовідносин у науковому і культурному житті, показати вплив цих контактів на розвиток громадської думки і культури українського, чеського і словацького народів. Цій меті підпорядковані слідуючі завдання:

- виділити окремі етапи в розвитку українсько-чесько-словацьких взаємин в міжвоєнні роки, дати їм характеристику та з'ясувати значення кожного з них в розвитку культурних контактів;
- дати об'єктивну характеристику суспільно-політичних умов, за яких розвивалися українсько-чесько-словацькі культурні зв'язки у міжвоєнний період: урядову політику стосовно української культури та культури чеської меншини в Україні;
- висвітлити суспільно-політичні умови життя корінного українського населення Східної Галичини в складі Польщі та українців "Підкарпатської Русі" (Закарпаття) в складі Чехословаччини;
- з'ясувати і об'єктивно показати особливості формування основних форм і напрямів розвитку українсько-чесько-словацьких стосунків цього періоду;
- показати взаємозв'язки в галузі науки, літератури і мистецтва, що відбувались між Чехословаччиною і радянською Україною, а також місце Галичини і Закарпаття у цих контактах;

- висвітлити роль громадських товариств у процесі українсько-чесько-словацьких суспільно-культурних взаємовідносин;
- показати місце чеської національної меншини в Україні у цих процесах;
- проаналізувати шляхи і форми взаємовпливу і взаємопроникнення культур трьох сусідніх народів.

Подоження, які виносяться на захист:

- розвиток українсько-чесько-словацьких взаємин в міжвоєнний період свідчить про те, що плідні міжнародні стосунки можливі лише за умов наявності державності суб'єктів цих відносин;
- стосунки Української Народної Республіки з Чехословаччиною відзначалися політичною активністю їх урядів, сприяли налагодженню торговельних зв'язків;
- Україна в радянсько-чехословацьких стосунках була позбавлена будь-якої самостійної зовнішньополітичної діяльності і відігравала проміжну роль у незначних для державного рівня радянсько-чехословацьких взаєминах;
- український народ в тоталітарній державі мав культурні контакти з Чехословаччиною лише в рамках революційних зв'язків, які підтримувала і заохочувала радянська влада, оскільки вони сприяли пропаганді так званого соціалістичного способу життя за кордоном, у тому числі в Чехословаччині;
- політика офіційної влади в Україні відносно чеської національної меншини була неоднозначною і в цілому не сприяла взаємозбагаченню слов'янських культур;

- українські землі, що в міжвоєнний період опинились у складі Чехословаччини і Польщі, відігравали винятково важливу роль в українсько-чесько-словацьких культурних контактах. Позбавлені впливів офіційної ідеології, галичани і закарпатці презентували чеській і словацькій громадськості найкращі зразки української національної культури.

Методологічною основою дисертаційного дослідження стали положення про діалектичний зв'язок явищ у суспільстві. При розробці даної теми дисертант керувався законами логіки та системним підходом до дослідження і оцінок суспільних явищ, принципом історизму і об'єктивізму.

Стан наукової розробки проблеми. Щодо висвітлення українсько-чехословацьких стосунків у міжвоєнні роки взагалі та українсько-чесько-словацьких культурних контактів, зокрема, то таких монографічних праць в українській історіографії досі не існує. Таке становище пояснюється тим, що за часи входження України до складу СРСР перевага віддавалась висвітленню радянсько-чехословацьких контактів, а зв'язки з Україною подавались лише фрагментарно, як доповнення, або ілюстрація до загальносоюзного матеріалу. Концепція наукових праць з історії культури, зокрема й культурних міжнародних контактів, мала відповідати канонам теорії "побудови соціалізму в СРСР". Це характерно для більшості праць радянських істориків, серед яких слід виділити ґрунтовні, насичені величезним фактичним матеріалом монографії Шишкіна В.О. і Петерса І.А.¹

¹ Шишкін В.А. Чехословацко-советские отношения в 1918-1925 годах. - М., 1962; Петерс И.А. Чехословацко-советские отношения (1918-1934). - К., 1965.*

У вітчизняній історіографії лише у 90-ті роки з'явилися наукові праці з новим висвітленням розвитку України, як радянської¹ так і українських земель, що в міжвоєнний період опинилися у складі Польщі і Чехословаччини.² Вони значною мірою пояснюють, за яких умов відбувалось культурне спілкування українського народу з сусідніми народами, в тому числі з чеським і словацьким.

Новий погляд на міжвоєнну історію Чехословаччини дають також останні дослідження чеських і словацьких вчених М.Барновського, Я.Валенти, К.Каплана, Д.Ковача, В.Пречана, З.Сладека та деяких інших сучасних дослідників Чехії і Словаччини. Зокрема, їх цікаві дискусійні виступи щодо політичного та міжнародного аспектів в розвитку міжвоєнної Чехословаччини увійшли в збірник, який нещодавно був виданий празьким видавництвом.³

Цікавими новаторськими доробками, зокрема, дисертаційними роботами Веденєєва Д., Городньої Н., Заруди Т., Камінського Є. поповнилась українська історіографія зовнішньополітичної діяльності українських державних утворень часів визвольних змагань українського народу (1917-1921), які теж стали у пригоді для висвітлення досліджуваних пошукачем проблем.

¹ Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В. Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки. - К., 1991
та ін.

² Болдижар М. Закарпаття між двома світовими війнами (Матеріали до історії суспільно-політичних відносин). - Ужгород, 1993; Vidňanskij S. Zakarpatsko ako súčasť ČSR: problémy narodno-kultúrnej obnovy a štátnosti v r.1919-1938 // Slovensko v politickom systéme Československa / Materialy z vedeckého sympozia/. Časť 11-13 novembra 1991. - Bratislava, 1992. - Str. 204-214; Рубльов О.С., Черченко Ю.А. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції (20-30-ті роки XX ст.). - К., 1994; Симоненко Р.Г. Західноукраїнські землі між двома світовими війнами // Історія України: нове бачення. У двох томах. Т.2. - К., 1996. - С.256-280; Худаніч В.І. Міжвоєнний період в історії Закарпаття // Українські Карпати. - Ужгород, 1993. - С.538-545.

³ První světová válka, moderní demokracie a T.G. Masaryk. - Praha, 1995.

Що стосується безпосередньо українсько-чесько-словацьких культурних зв'язків у міжвоєнний період, то вони дістали найбільшого висвітлення у працях передусім літературознавчого характеру. По-перше, треба відзначити п'ятитомне видання Інституту літератури ім.Т.Г.Шевченка НАН України "Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті", у другому томі якого розглядаються літературні взаємини між Україною і Чехословаччиною у 20-30-ті роки.,¹ а також ряд окремих публікацій².

Певний фактичний матеріал про літературні контакти між радянською Україною і Чехословацькою Республікою можна знайти у працях, що присвячені радянсько-чехословацькому культурному співробітництву,³ а також в працях про західноукраїнських письменників, що жили і працювали у міжвоєнні роки⁴.

¹ Українсько-чехословацькі літературні взаємини 20-30-их років. // Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті. У 5-ти томах. Т.2. - К., 1957. - С.106-135.

² Свініна О.М. Дожовтнева та радянська українська література за рубежами СРСР. - К., 1956; Ковба Ж. Українсько-чеські книжкові зв'язки 20-30-х років ХХ ст. // Проблеми слов'янознавства. - Львів, 1993. Вип.45. - С.15-25; Полек В.Т. Твори І.П.Котляревського у чехів та словаків. До 200-річчя з дня народження І.П.Котляревського // Слов'янське літературознавство і фольклористика. - К., 1970. Вип.5. - С.93-102; Лисенко В.В. До літопису українсько-чехословацької дружби: Творчі зв'язки П.Тичини з чеськими та словацькими письменниками // Радянське літературознавство. - 1978. - №10. - С.79-81; Т.Г.Шевченко в зарубіжному літературознавстві // Світова велич Шевченка. Збірник матеріалів про творчість Т.Г.Шевченка. В 3-х т. - Т.3. - К., 1964.

³ Гетманова Н.Г. Кузьмін М.С. Советско-чехословацкие культурные и научные связи в 1934-1938 годах // Советское славяноведение. - 1982. - №4. - С.22-32; Иоффе А.Е. Международные связи советской науки, техники и культуры. 1917-1932. - М., 1975; Колпаева М.И. Общественно-политические и культурные связи СССР и Чехословакии в середине 30-х годов // Советское славяноведение. - 1983. - №1. - С.29-39; Сиваченко Г. Групи "DAV" у контексті чехословацько-радянських літературних зв'язків 20-30-х років // Радянське літературознавство. - 1985. - №7. - С.48-54.

⁴ Ільницький М.М. Західноукраїнська і емігрантська поезія 20-30-х років - К., 1992.; Моторні В.А. Сторінка з історії українсько-чеських культурних зв'язків (І.Горак) // Проблеми слов'янознавства. - Львів, 1978. Вип.17. - С.72-78; Погребенник Ф.П. Василь Стефаник у слов'янських літературах. - К., 1976; Пелек В. Марко Черемшина чеською мовою // Живий у пам'яті народній (Відзначення 100-річчя з дня народження Марка Черемшини). - К., 1975. - С.145-152.

Лише поодинокі публікації присвячені культурним контактам українців Закарпаття з чеською і словацькою літературою, в яких вони розглядаються, як правило, в контексті розвитку закарпатської міжвоєнної літератури¹.

До наступної групи публікацій відносяться праці, що вивчають українсько-чесько-словацькі мистецькі зв'язки. Їх значно менше ніж праць, присвячених літературним контактам². Такий стан речей цілком зрозумілий: контакти в образотворчому, театральному, музичному мистецтві не були такими насиченими, як літературні. Серед видань на цю тематику треба відзначити ґрунтовну працю активного діяча українського культурного процесу в Закарпатті міжвоєнних часів Щереґія Ю. "Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 р.", що є цінним джерелом для висвітлення українсько-чесько-словацьких зв'язків на Закарпатті³. Матеріал для вивчення українсько-чесько-словацьких мистецьких зв'язків дають також дослідження, присвячені окремим діячам культури⁴.

¹ Балеґа Ю. Література Закарпаття 20-30-х рр. ХХ ст. - К., 1962; Копистянська Н. Твори Івана Ольбрахта про Закарпатську Україну // З історії чехословацько-українських зв'язків. - Братислава, 1959. - С.439-457; Мишанич О. Від підкарпатських русинів до закарпатських українців: Історико-літературний нарис. - Ужгород, 1991.

² Ваф'я Ю.О. З історії українсько-чеських музичних зв'язків (Чеські піаністи у Львові) // Проблеми слов'янознавства. - Львів, 1989. Вип. 39. - С.75-81; Гайдай М. Чехословацько-українські взаємини в сучасній фольклористці (1918-1960). - К., 1963; Гординський С. Мистецтво Галини Мазепи // Дзвін. - 1991. - №1. - С.163-166; Мельник О.Ю. Словацько-українські пісенні зв'язки. - М., 1970; Островский Г. О творческих связях художников Закарпатья с изобразительным искусством чешского и словацкого народов. // Советское славяноведение. - 1972. - №2. - С.46-51; Поп І.І. Закарпатська школа живопису, як феномен національного і культурного відродження // Карпатика. Актуальні проблеми історії і культури Закарпаття. Вип.1. - Ужгород, 1992. - С.181-196; Саноцька Х.І. Творчі взаємозв'язки В.Касіяна з чеською культурою // Проблеми слов'янознавства. - Львів, 1987. Вип. 35. - С.31-37.

³ Щереґій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 р. - Нью-Йорк-Прайв, 1993.

⁴ Булка Ю. Нестор Нижанківський. - К., 1972; Мельникова І.Н. Неедла и Украина // Украина во взаимосвязях славянских народов. - К., 1983. - С.88-128; Островский Г.С. Йосиф Йосифович Бокшай (Монография о жизни и творчестве украинского живописца). - М., 1967; его же. Адальберт Михайлович Эрдела. - М., 1966; Павлашин С. Василь Барвінський. - К., 1990.

Великий фактичний матеріал знаходимо в працях вчених Інституту історії України НАН України, присвячених культурним контактам громадських організацій України і Чехословаччини¹.

Вивчення чеської і словацької літератури з даної проблеми свідчить про інтерес до неї і в Чехословаччині. В чехословацькій історіографії існує чимало загальних праць, присвячених радянсько-чехословацьким стосункам у міжвоєнний період, що мають цінність для висвітлення політичних умов, за яких відбувались культурні контакти між українським, чеським і словацьким народами².

З праць, виданих в Чехії, що безпосередньо торкаються українсько-чесько-словацьких культурних взаємин у міжвоєнні роки, заслуговують на увагу публікації Зілинського О., але їх короткий обсяг, а можливо і недостатня кількість матеріалу, особливо по 30-х роках, дає можливість лише часткового їх висвітлення³. Інші праці чеських і словацьких дослідників, як правило, розглядають українсько-чесько-словацькі культурні зв'язки у контексті зв'язків Радянського Союзу з Чехословаччиною⁴.

Окремо слід сказати про оригінальне дослідження Мольнара М. з українсько-чесько-словацького спілкування і

¹ Деятельность обществ дружбы с СССР в странах социалистического содружества. - К., 1967; Украинско-чехословацкие интернациональные связи: Сб. науч. трудов. - К., 1989.

² Československo-sovětské vztahy. 1. - Praha, 1972; Nečas J. Uprímné slovo o stycích h česko-ukrajinských. - Kyjiv-Praha, 1919; Olřivová V. Československo-sovětske vztahy v letech 1918-1922. - Praha, 1957; Studie z dejin Československo-sovětských vztahů 1917-1938. - Praha, 1967.

³ Zilynskyj O. Pokrokové tradice ukrajinsko-českých literární spolupráce v letech dvacátých // Slavica. - 1963. - № 4. - Str. 64-73; ibid. Nové cesty k vzájemnému poznání // Sto padesát let česko-ukrajinských literárních styků 1814-1964. Vědecko-bibliografický sborník // Svět Sovětů. - Praha, 1967. - Str. 53-58.

⁴ Československa slavistika v letech 1918-1939. - Praha, 1977; Československo-sovětske literární vztahy v období meziválečném. - Praha, 1965; Svobodová J. Spolupráce Československých a sovětských iekářů v letech (1918-1925) // Slovanske historické studie. XVII. - Praha, 1990. - Str. 157-172; Uherek Z. O sovětsko-československé kulturní vzájemnosti (1918-1938). - Praha, 1972.

грунтовну працю Ваната І., окремі розділи якої присвячені українцям Закарпаття, в т.ч. питанням культури¹.

Розділ у відомій монографії канадського вченого Магочія П.Р., щойно перевиданої в Ужгороді, присвячений розвитку культури на Підкарпатській Русі, також став у пригоді для висвітлення закарпатсько-чехословацьких контактів².

Таким чином, наявна література з теми, обраної для дисертаційного дослідження, не дає цілісної, а головне об'єктивної картини розвитку українсько-чесько-словацьких культурних зв'язків. Відтак є необхідність у сучасному осмисленні досліджуваної теми, враховуючи нагромаджений в останні роки матеріал та нові підходи і оцінки.

Джерельна база дисертації. Для написання дисертації автор опрацював і ввів у науковий обіг з Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) документи таких фондів: Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет (Ф.1.), Народний комісаріат закордонних справ УСРР (Ф.4), Народний комісаріат освіти УРСР (Ф.166), Всеукраїнське державне видавництво (Ф.177), "Укркнига" (організація в системі Укрдержторгу, що займалася експортом та імпортом книжкової продукції) (Ф.370), Центральна комісія національних меншостей при ВУЦВК (Ф.413), Комітет у справах друку при Раднаркомі УРСР (Ф.555), Українська Центральна Рада (Ф.1115), Міністерство закордонних справ УНР (Ф.3696), Українське товариство культурного зв'язку з закордоном (Ф.5110). Вони допомогли автору висвітлити політичні стосунки між Україною і

¹ Ванат І. Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини. Т.І. 1918-1938. - Пряшів, 1979; Мольнар М. Зустрічі культур. З чехословацько-українських взаємовідносин. - Братислава, 1980.

² Магочій П.Р. Формування національної свідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948). - Ужгород, 1994.

Чехословаччиною, показати діяльність Торговельного представництва УСРР в Чехословаччині на початку 20-х років у налагодженні книгообміну, висвітлити проблему чеської національної меншини в Україні, українсько-чесько-словацькі зв'язки у галузі науки, літератури і мистецтва.

Для висвітлення цих питань автор залучив також документи Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України), що зосереджені у 20-му описі фонду №1 і документи фонду №7 - Національні меншини України, що зберігаються в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім.М.Т.Рильського НАН України.

Значний за обсягом матеріал до аналізу культурних контактів галицьких українців з чехами і словаками було залучено з фондів Центрального державного історичного архіву України у м.Львові і Львівського обласного державного архіву. Особливо цікавий матеріал зібраний у фондах №309 - Наукове товариство ім.Т.Г.Шевченка і №362 - Особовий фонд Кирила Студинського, що свідчить про надзвичайно інтенсивну наукову і культурну працю у цьому регіоні.

Документи фондів Закарпатського обласного державного архіву у м.Берегові, зокрема, Президії Крайового Управління Підкарпатської Русі в Ужгороді (1928-1938) (Ф.2), Президії цивільного управління Підкарпатської Русі в Ужгороді (1919-1928) (Ф.29) і Товариства "Просвіта" (Ф.12), були використані автором для з'ясування політичного становища Закарпаття та складних процесів національно-культурного розвитку.

Документи фонду Президії Крайового Управління в Братиславі, що зберігаються в Центральному державному архіві Словацької Республіки, дали автору матеріал для висвітлення

ролі громадських організацій в культурному спілкуванні українського, чеського і словацького народів.

До джерельної бази дисертації увійшли опубліковані документальні матеріали, що висвітлюють міждержавні відносини СРСР (до складу якого входила Україна) і Чехословаччини¹. Використані також періодичні видання міжвоєнного часу: матеріали 16 найменувань журналів і 4 газет, що видавались в Україні і Чехословаччині.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній вперше в історіографії комплексно досліджується і об'єктивно осмислюється проблема українсько-чесько-словацьких культурних взаємин у 1918-1939 рр. В роботі на основі аналізу, систематизації і узагальнення фактичного матеріалу, архівних документів, інших джерел представлена широка панорама українсько-чесько-словацьких зв'язків, що охоплюють сфери науки, літератури і мистецтва. Зроблено ряд узагальнень і висновків відносно шляхів і форм розвитку взаємин трьох слов'янських народів у різних галузях культури. При цьому особливу увагу приділено з'ясуванню і розкриттю численних факторів, що сприяли становленню та поглибленню українсько-чесько-словацьких взаємин в різних галузях життя, в т.ч. культури і таких, що навпаки - гальмували цей природний процес. Певна кількість джерел вперше вводиться до наукового обігу. Критично розглянуті джерела, що вже відомі науці, відомим фактам дана нова інтерпретація в плані обраної теми і визначених завдань дослідження.

¹ Документи и материалы по истории советско-чехословацких отношений. Т.1. - М., 1973; Т.2. - М., 1977; Т.3. - М., 1978.

Теоретична та практична значимість дисертації полягає у формуванні нових підходів до оцінки взаємозв'язків національних культур. Вони оцінюються автором, виходячи з конкретних умов їх функціонування: не лише у традиційному плані, як засіб взаємозбагачення, а також як можливість збереження взаємодіючими культурами своєї національної неповторності. Основні положення, теоретичні висновки і фактичний матеріал роботи можуть бути використані для підготовки узагальнюючих праць з історії міжслов'янських зв'язків, історії України і Чехословаччини, а також в навчальному процесі вузів при розробці лекційних курсів і посібників з історії України і Чехословаччини, читання спецкурсів і проведенні спецсемініарів з проблеми українсько-чесько-словацьких культурних зв'язків.

За структурою дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновку та списку використаних джерел і літератури. Обсяг рукопису 205 стор.

основний зміст дисертації

У вступі обгрунтована актуальність теми, визначені її предмет, хронологічні межі, сформульовані мета та завдання, розглянута історіографія проблеми, проаналізовані джерела, вказано на наукову новизну і практичне значення дисертації.

Перший розділ "Взаємини між Україною і Чехословаччиною: становлення, періодизація та основні напрями" висвітлює соціально-політичні умови розвитку культурних стосунків між Україною і Чехословаччиною: політичні стосунки ЧСР з УНР, ЗУНР і радянською Україною.

Становлення взаємин між Україною і Чехословаччиною у міжвоєнні роки пройшло три періоди. Перш за все, це

політичні відносини, що існували між Центральною Радою, Директорією УНР, ЗУНР і Чехословацькою Республікою, її провідними діячами. За цей час між УНР і ЧСР, а також між ЗУНР і ЧСР відбувся обмін дипломатичними місіями. Обоюбі зацікавленість у розвитку взаємин була очевидною (С.24-35).

З 1922 р. з утворенням Радянського Союзу починається другий період українсько-чехословацьких відносин і триває до встановлення дипломатичних взаємин з ЧСР у 1934 р. Взаємини України і Чехословаччини поглинули радянсько-чехословацькі стосунки. Однак, зацікавленість ЧСР в економічному співробітництві з Україною, як ні з якою іншою радянською республікою, не викликала сумнівів (С.36-44).

Становлення дипломатичних відносин СРСР і ЧСР можна вважати початком третього періоду в українсько-чесько-словацьких міжвоєнних відносинах. Радянсько-чехословацький договір, підписаний 16 травня 1935 р., приніс користь обома країнам: Чехословаччина в очах усього світу отримала вагомий партер у міжнародному співробітництві, Радянський Союз і Україна, як його складові частини, значно розширили співробітництво з ЧСР в економічній та військовій галузях, що, в свою чергу, не могло не вплинути і на розвиток культурних взаємин (С.45-49).

Розглядаючи взаємини СРСР (до складу якого входила Україна) і Чехословаччини, слід зазначити, що вони відбувалися між країнами докорінно відмінними, як в політичному, так і в соціальному й економічному відношеннях. Тому і розвиток цих стосунків був надзвичайно суперечливим.

Другий розділ. "Культурні зв'язки радянської України і Чехословаччини у 20-30-ті роки ХХ ст." присвячений безпосередньо аналізу форм і динаміки розвитку культурних

зв'язків України і Чехословаччини. Розділ має п'ять параграфів, матеріал в яких розподілено за тематичним принципом. Перші три параграфи висвітлюють українсько-чесько-словацькі зв'язки в галузі науки, літератури, образотворчого мистецтва, музики, театру і кіно. Автор характеризує стан цих галузей культури на початку 20-х років в Україні і Чехословаччині.

Сприятлива соціальна політика в Україні на початку 20-х років і прогресивні погляди чеських і словацьких культурних діячів створювали умови для налагодження і розвитку взаємних контактів у всіх галузях культури. У 20-х роках відбулася презентація української науки на міжнародних наукових форумах Чехословаччини, почав налагоджуватись науковий книгообмін, посилився обмін науковими публікаціями. Систематично стала з'являтися на сторінках фахових журналів інформація з наукового життя України і Чехословаччини (С.50-66).

Українсько-чесько-словацькі літературні зв'язки відбувались, більшою мірою, завдяки перекладам та численним літературознавчим публікаціям у періодиці. Автор пояснює причини, за яких невдалою виявилася така форма літературних контактів як участь у пражьких книжкових виставках (С.66-84).

Інтенсивним у 20-ті роки було мистецьке спілкування, а саме у музичному, театральному мистецтві і живопису, яке відбувалось у різноманітних формах. Це - творчі відрядження до Чехословаччини драматургів, артистів, художників з метою ознайомлення з мистецьким життям країни, постановка п'єс з братньої драматургії, влаштування Днів чеської музики в Україні і української в Чехословаччині та ін. (С.85-103).

20-ті роки, що дали поштовх розвитку культурних контактів, безумовно, в наступному десятиріччі були б ще

більшими і пліднішими, аби не трагедія, що спіткала в тих роках українську культуру. 30-ті роки завдали в Україні сильного удару талановитим культурним силам. Серед них були і ті, хто успішно налагоджував творчі зв'язки з чеськими і словацькими діячами науки і культури (С.91, 95, 99).

Четвертий параграф другого розділу "Роль громадських організацій в культурних взаєминах між українським, чеським і словацьким народами" розкриває головні напрямки, за якими здійснювали свою діяльність Українське товариство культурного зв'язку з закордоном і чехословацькі - "Товариство економічного і культурного зближення з СРСР" і "Союз друзів СРСР". Незважаючи на ідеологічне забарвлення, інформація і культурні заходи, що ними влаштовувались, безумовно, збільшили обізнаність трьох слов'янських народів про їх культурні надбання (С.103-116).

В п'ятому параграфі "Чехи в Україні в українсько-чехословацькому спілкуванні" наголошується на значній позитивній ролі чеської національної меншини в культурному житті українського народу за доби УНР, розглядається соціально-економічний стан місцевих чехів, радянська культурно-освітня політика щодо них (С.116-127).

Третій розділ дисертації "Галичина і Закарпаття в українсько-чесько-словацьких культурних зв'язках" має два параграфи.

У першому параграфі "Місце Галичини в культурних контактах українського, чеського і словацького народів" показано соціально-політичні умови життя в Польщі українського населення. Політика Польської держави по відношенню до українців характеризувалася поглибленням всіх боків життя. Однак, культурне життя в Західній Україні все-

Листо м. В. Стефанька
України

таки розвивалося, що створювало певні можливості для культурних зв'язків тутешніх українців з чехами і словаками.

Найжвавішими були наукові контакти, що завдяки, насамперед, діяльності НТШ дістали широкого розмаху. Розглядаються такі форми наукових контактів як спільна участь у конгресах, з'їздах, конференціях, обмін науковою продукцією. Показано роль Чехословацького консульства у Львові у сприянні науковим контактам з чеськими і словацькими науковими установами, а також у влаштуванні мистецьких виставок (С.132-142).

У параграфі висвітлюється також розвиток літературних зв'язків. Літературне життя Західної України було дуже різнобарвним і викликало інтерес у чеських і словацьких літераторів, про що свідчать численні публікації в чехословацькій пресі, а також достатньо велика кількість перекладів як з класичної, так і тогочасної української літератури. До важливих факторів, що зміцнювали літературні зв'язки, належали особисті контакти, а також плановий обмін між львівським і празьким видавництвами (С.143-151).

Музичні контакти продовжували традиції минулого сторіччя. Значну роль в їх розвитку відігравали музиканти, що повернулись в Галичину після навчання в Празі. Були зроблені певні кроки у взаємоознайомленні з образотворчим мистецтвом (С.152-155, 157-159).

Спілкування з чеською культурою відбувалось також через чеську національну меншину, що мала у Львові культурно-просвітне товариство і проводила жваву культурну діяльність.

Другий параграф останнього розділу присвячено українсько-чесько-словацьким зв'язкам на Закарпатті, що під назвою "Підкарпатська Русь" у 1919 р. увійшло до складу ЧСР.

Діяльність зростаючих культурних сил на Закарпатті була спрямована, перш за все, на визнання українського народу і його культури. У цій справі велику роль відіграло Товариство "Просвіта", що утримувало "Руський театр", організовувало Руське народне співоче товариство, збудувало в Ужгороді Народний дім, де знаходились кінотеатр, бібліотека, музей старого друку. Крім того, товариство мало власне видавництво, що друкувало щорічно більш як 100 видань різноманітної літератури (С.175, 176).

Українсько-чесько-словацькі взаємини розглядаються в цьому параграфі також на прикладі контактів в галузі образотворчого мистецтва, що у міжвоєнні роки стали постійно діючим фактором культурного розвитку трьох народів. Самобутня закарпатська школа живопису (Й.Й.Бокшай, А.М.Ерделі) отримала визнання не тільки в мистецьких колах Чехословаччини, а і у всьому світі (С.171-174).

Виняткову роль в культурному спілкуванні на Закарпатті відігравав театр на чолі з такими корифеями як О.Загаров, М.Садовський. Гастролі в Чехії і Словаччині українських театральних колективів, репертуар яких містив найкращі твори української драматургії, завжди проходили з триумфом. Закарпатці також мали можливість ознайомитись з творами чеських і словацьких драматургів через гастролі чехословацьких театрів і шляхом власної постановки їх творів (С.176-178).

Як свідчить вивчений матеріал, в міжвоєнний період на Закарпатті тільки-но починається розвиток української музичної культури і можна говорити лише про літературні прагнення, ніж про виразні літературні досягнення. Тому і спілкування українців Закарпаття з чеським і словацьким

народами у цих галузях культури було повільним (С.165-169, 178).

Треба віддати належне діячам науки і культури Чехословаччини, які робили велику справу у поширенні інформації про культурні процеси на Підкарпатській Русі (Ф.Тіхий, І.Ольбрахт, Є.Перфецький), а також комуністичній пресі Закарпаття, що, хоча і відбірково, давала можливість ознайомитись молодим українським літераторам з творами чеських і словацьких письменників (С.166-168).

У висновках дисертації зроблені узагальнення з головних проблем дослідження (С.185-189). Відзначається, що:

- нетривалий період відродження української держави доби Центральної Ради, Гетьманату, Директорії дав змогу взаємообміну дипломатичними місіями з ЧСР, який відбувся також і з Західно-Українською Народною Республікою. Не зважаючи на неофіційний характер, ці місії проводили велику діяльність по ознайомленню чехословацької громадськості з історією, культурою та національно-визвольними змаганнями українського народу;
- політична орієнтація країн мала вирішальне значення у становленні взаємин, про що свідчить затягування Чехословаччиною налагодження офіційних контактів з радянською Україною;
- розвиток українсько-чесько-словацьких культурних зв'язків у міжвоєнний період був суворо регламентований радянською тоталітарною системою, переконливим підтвердженням чого є, наприклад, заборона книгообміну;
- цілком зрозуміло, що за таких умов культурні контакти, що відбувались, були заслугою так званої культурної "лівиці"

Чехословаччини і відповідали ідейним уподобанням соціалістичного будівництва в Україні;

- аналіз діяльності громадських товариств України і Чехословаччини (Українське товариство культурного зв'язку з закордоном, "Товариство економічного і культурного зближення з СРСР", "Союз друзів СРСР") свідчить, що у міжвоєнні роки вони відігравали переважно інформативну роль;
- українсько-чесько-словацькі культурні зв'язки розвивались в Україні через чеську національну меншину, яка за часів УНР була важливим чинником спілкування;
- констатуючи як незаперечний факт нерівноправне існування українського народу в Польщі і Чехословаччині, слід, однак, визнати, що культурні стосунки українського населення Східної Галичини і Закарпаття з чеським і словацьким народами не поступалися, а по окремих культурних галузях (наука, театральне і образотворче мистецтво) навіть були інтенсивнішими, ніж з радянськими українцями.

Отже, історичний досвід українсько-чесько-словацьких культурних зв'язків у міжвоєнний період яскраво свідчить про те, що культурним процесам притаманні свої тенденції і закони розвитку, дякуючи яким міжнаціональний культурний обмін не припиняється за будь-яких соціально-політичних обставин.

Апробація і рівень реалізації результатів дослідження.

Дисертація обговорена і схвалена на засіданні відділу історії міжнародних зв'язків України Інституту історії України НАН України. Основні положення дисертації були викладені в публікаціях автора, а також доповідях на двосторонньому українсько-чехословацькому колоквиумі (Львів, 1991 р.) і на

Круглому столу "Україна і слов'янський світ", присвяченому Дням слов'янської писемності та культури (Київ, 1995).

II. ПУБЛІКАЦІЇ З ДОСЛІДЖУВАНОЇ ПРОБЛЕМИ.

1. З історії культурних зв'язків України у міжвоєнний період // Тези VI Республіканських суспільно-політичних читань 22-25 травня 1991 р., м.Новгород-Сіверський, 1991. - С. 122-125.
2. Україна - Чехословаччина: шляхи культурних взаємин міжвоєнної доби // Міжнародні зв'язки України: наукові гошуки і знахідки. Вип.2. - К., 1992. - С.60-64.
3. Галицько-чесько-словацькі наукові зв'язки в 20-30-х рр. ХХ ст. // Вісник українського Товариства охорони пам'яток історії і культури. - 1996. - №2/27. - С.54-69.

Евсеенко И.В. Украинско-чешско-словацкие культурные связи в межвоенный период. Диссертация (рукопись) на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02 - Всемирная история. Институт истории Украины Национальной Академии наук Украины. Киев, 1996.

Исследуются взаимосвязи украинской, чешской и словацкой культур, показано влияние на их развитие внешних и внутренних факторов, место и роль украинского населения Западной Галиции и Закарпатской Украины и чешского национального меньшинства в Украине в данном процессе. Анализируется ряд направлений сотрудничества в области культуры, которые раньше не получили полного освещения и излагались с позиций господствующей официальной идеологии в русле советско-чехословацких культурных контактов.

Yevseenko I.V. Ukrainian-Czech-Slovak cultural relationships between wars. Dissertation for the Degree of Master of history, speciality by 07.00.02 - World history. Institute of history of Ukraine of National Academy of sciences of Ukraine. Kyiv, 1996.

It has been researched relationships of ukrainian, czech and slovak culturals, shown influents of external and internal factors on the development of these relationships, the place and role of ukrainian population in Western Galichira and Subcarpathian Ukraine and czech national minority in Ukraine in this process. It has been analised such aspects of the cultural cooperation which have not been wholly discussed at the previous time or have been elucidated from the point of official ideological view on this relationships.

Ключові слова: Україна, Чехословаччина, державність, наукові і культурні зв'язки, громадськість, національна меншина.

1076
436731

Підписано до друку 23.05.96 Формат 60x84 1/16
Ум. друк. арк. 0,9 Обл. вид. арк. 1,0
Тираж 100. Зам. 257 1996р. Виплатний
Поліграф.-д. ц. Ін-ту історії України НАН України
Київ-1, Грушевського, 4

AB 35.221